

Wojciech Kalinowski

Zabytki techniki w Zagłębiu Staropolskim z czasów działalności Stanisława Staszica - sesja w Kielcach

Ochrona Zabytków 30/1-2 (116-117), 83-84

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

niona w stosunku do wielu krajów. Zaistniała wtedy konieczność powołania instytucji, która zajmowałaby się sprawami inwentaryzacji. Został nią Generalny Inwentarz Zabytków i Bogactw Artystycznych Francji (Inventaire Général des Monuments et des Richesses Artistiques de la France), działający przy Ministerstwie Kultury.

Na czele Inwentarza stoi Komisja Narodowa — organ o charakterze doradczym, określający ogólne zasady postępowania oraz metody realizacji. Ciałem wykonawczym jest Sekretariat Generalny, który egzekwuje postanowienia Komisji Narodowej, rozdziela kredyty przyznawane przez Ministerstwo Kultury oraz ustala i opracowuje normy naukowo-techniczne, będące podstawą właściwych prac prowadzonych przez Inwentarz. Terenowymi odpowiednikami układu centralnego są komisje i sekretariaty regionalne, wprowadzające na swoim terenie w życie zasady dokumentacji i ewidencji.

Podstawowym zadaniem Inwentarza jest zarejestrowanie, zbadanie i opublikowanie wszystkich dzieł i obiektów, które ze względu na swój charakter artystyczny, historyczny bądź archeologiczny stanowią elementy narodowego dziedzictwa. Ambicją tej instytucji jest stworzenie kompletnego, jednolitego i ściśle naukowego archiwum dokumentacyjnego. Do realizacji tego zadania wciągnięci zostali zarówno wybitni naukowcy, badacze i specjaliści, jak i przedstawiciele aparatu państwowego oraz liczni miłośnicy sztuki.

Inwentarz posiada bogaty zestaw materiałów pomocniczych, opracowanych na użytek inwentaryzatorów oraz pracowników Sekretariatu Narodowego. Zawarte są w nich normy i przepisy pozwalające na utrzymanie jednolitego charakteru opracowań, wyznaczone są zasady archiwizacji i inne ważne problemy techniczne. Oprócz tego wydawane są podręczniki zawierające zasady analiz naukowych, jak np. dwutomowy *Słownik Architektury*, oraz pozycje przeznaczone do użytku wewnętrznego, zawierające zasady prawidłowej inwentaryzacji naukowej. Inwentarz opracowuje i przygotowuje do druku także zestawy materiałów bibliograficznych dla poszczególnych regionów kraju, tzw. Répertoire des Inventaires.

W terenie każde biuro Komisji Regionalnej zatrudnia przeciętnie 7 specjalistów

oraz dowolną liczbę pracowników kontraktowych. Tych ostatnich opłaca samo biuro, posiadające własne fundusze, uzyskiwane m.in. poprzez współpracę z różnymi instytucjami, dla których biuro opracowuje studia naukowe, prowadzi badania terenowe itp. W skład osobowy biur wchodzi: naukowcy, dokumentaliści, fotografowie i kreślarze.

Opracowana przez Komisje Regionalne dokumentacja składa się z danych historycznych dotyczących badanego obiektu, jego analizy jako dzieła sztuki, podstawowej bibliografii, ikonografii i pomiarów. Odpowiednio zredagowany materiał wysyła Komisje do Sekretariatu Generalnego, gdzie jest sprawdzany, korygowany, a następnie mikrofilmowany. Sekretariat Generalny opracował i wprowadza w życie system informatyczny, dostosowany do potrzeb dokumentacji i inwentaryzacji zabytków. System ten w połączeniu ze zmikrofilmowanymi inwentarzami pozwala na szybki i łatwy dostęp do poszukiwanych materiałów.

Poza spisem właściwym prowadzi się tzw. préinventaire — spis wstępny, wykonywany honorowo przez amatorów i następnie kontrolowany przez Komisje Regionalne. Głównym celem tego spisu jest identyfikacja i wstępna dokumentacja zabytków, stanowiąca punkt wyjścia dla prac badawczych prowadzonych w ramach inwentaryzacji właściwej.

Inna instytucja — Centrum Badań nad Zabytkami (Centre de Recherches sur les Monuments Historiques) — stosuje tradycyjne metody dokumentacji. Gromadzona tam, głównie na użytek konserwatorski, dokumentacja fotograficzna i pomiarowa przechowywana jest według następującego klucza: na podstawie liczącego kilkaset haseł słownika architektury, detalu architektonicznego i elementów wystroju stworzono olbrzymią kartotekę, której punktem wyjścia jest kartoteka o układzie topograficznym. Uzyskane dzięki niej dane pozwalają na dotarcie do poszukiwanych fotografii i planów, które przedstawione są do wglądu w tzw. małej kartotece. Z tych kartotek mogą korzystać wszyscy zainteresowani. Dla specjalistów zarezerwowana jest tzw. wielka kartoteka, w której znajdują się odbitki fotograficzne i powielone w dużych formatach plany, opatrzone w opis i podstawową bibliografię. Układ tych materiałów odpowiada

układowi haseł słownika. Przechowywaniem szkiców, planów i pomiarów zajmuje się archiwum, Centrum, korzystając z usług Pracowni Fotogrametrycznej Instytutu Geograficznego, gromadzi także pomiary fotogrametryczne oraz komplety fotografii, które mogą posłużyć do fotogrametrycznego odtworzenia obiektu. Ponadto gromadzone są i opracowywane archiwalne zbiory pomiarów, rysunków i projektów konserwatorskich. W posiadaniu Centrum znajduje się np. bezcenny, prawie kompletny zbiór materiałów otrzymanych od spadkobierców Viollet-le-Duca. Centrum zajmuje się także działalnością wydawniczą; opracowane materiały fotograficzne i pomiarowe publikowane są w tematycznych tomach odpowiadających hasłom słownika.

Fundusz Narodowy Zabytków (Caisse Nationale des Monuments Historiques), podległy Ministrowi Kultury stanowi instytucję, której głównym zadaniem jest udostępnianie, zagospodarowywanie i upowszechnianie wiedzy o zabytkach Francji. Fundusz organizuje liczne konferencje, festiwale sztuki, spektakle sons et lumières, wystawy poświęcone sztuce itp. Instaluje urządzenia audio-wizualne w obiektach zabytkowych, prowadzi sprzedaż kart pocztowych, diapozytów i publikacji z zakresu sztuki. Ma także swój udział w restauracjach zabytków, finansując liczne prace, udzielając kredytów właścicielom prywatnym. Ambicją Funduszu jest wciągnięcie jak największej liczby osób do współpracy przy upowszechnianiu wiedzy o zabytkach oraz ich ochronie. Serwis fotograficzny Funduszu korzysta z olbrzymiej kolekcji należącej do Departamentu Architektury Ministerstwa Kultury; archiwa kolekcji oblicza się na około milion klisz, z których pierwsze pochodzą sprzed 125 lat. Najważniejszą publikacją Funduszu jest dwumiesięcznik (do niedawna kwartalnik) — „Les Monuments Historiques de la France”. W przyszłości przewiduje się rozbudowę obecnego biura Funduszu i przekształcenie go w nowoczesny ośrodek dokumentacji.

Dzięki nawiązanym kontaktom Ośrodek Dokumentacji Zabytków będzie kontynuował wymianę doświadczeń i publikacji z instytucjami francuskimi.

Aleksandra Komornicka

ZABYTKI TECHNIKI W ZAGŁĘBIU STAROPOLSKIM Z CZASÓW DZIAŁALNOŚCI STANISŁAWA STASZICA — SESJA W KIELCACH

Z okazji 150-lecia śmierci Stanisława Staszica Towarzystwo Przyjaciół Górnicstwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego w Kielcach zorganizowało w dniu 10.X.1976 r. sesję objazdową, której uczestnicy mogli zapoznać się z czołowymi zabytkami techniki Zagłębia Staropolskiego z pierwszej połowy XIX w.¹ Uczestnicy sesji mieli możliwość zwiedzenia ruin zakładów w Nietulisku, pozostałości

urządzeń hydrotechnicznych w Brodach Ilżeckich i Mostkach, ruin wielkich pieców w Rejowie (Skarżysko-Kamienna), Samsownie i Bobrzy oraz wyrobisk górniczych Miedzianej Góry w Niewachłowiu.

Z przykrością trzeba stwierdzić, że w ciągu ostatniego dwudziestolecia niewiele zostało zrobione, aby ocalić te cenne relikty dawnej myśli technicznej przed całkowitym zniszczeniem. Jedynie w Rejowie, dzięki

aktywnej postawie działaczy Towarzystwa Miłośników Miasta Skarżyska-Kamienna przy czynnym współudziale młodzieży, odsłonięte zostały relikty dawnego wielkiego pieca oraz uruchomiono muzeum, eksponujące zabytki z Rejowa oraz Starachowic (m.in. turbogenerator z lat dwudziestych XX w. firmy Creusot-Schneider oraz dział starachowickie). W Brodach Ilżeckich pozostałości dawnej śluzi wmon-

¹ Rocznicą śmierci Staszica upamiętniona została w 1976 r. sesjami w Pile, w Krakowie (Akademia Górniczo-Hutnicza) i Kielcach (Kieleckie Towarzystwo Naukowe i Kielecka Fabryka Pomp im. St. Staszica).

Materiały z sesji kieleckiej zostały opublikowane w „Studiach Kieleckich”, KTN, nr 1, (9), 1976. Wcześniej, w 1973 r. odbyła się sesja popularno-naukowa poświęcona St. Staszicowi, zorganizowana przez Tow.

Miłośników Miasta Skarżyska-Kamiennej. Materiały z tej sesji były też opublikowane: *Podstawowe materiały z sesji popularno-naukowej ...*, TMMS-K, Skarżysko-Kamienna 1973.

owane zostały w nową zaporę wielkiego zalewu, dzięki czemu ocalały, ale też straciły swą dawną funkcję. W innych wypadkach, zwłaszcza w Nietulisku, stan reliktyw budowli przemysłowych budzi wielkie obawy i wymaga szybkiej interwencji konserwatorskiej, jeżeli chcemy, aby te relikty przetrwały dalsze dziesięciolecie.

W czasie sesji, przy zwiedzaniu obiektów zabytkowych, wygłoszone zostały krótkie komunikaty dotyczące referatów, które w formie publikacji² wręczone zostały uczestnikom. Tematy referatów:

A. Massalski, *Kieleccyzna w czasach działalności Stanisława Staszica 1809—1826*;

² Materiały z sesji opublikowano w kolejnym zeszycie „Informatora TPGHiPS”, wrzesień 1976.

W. Różański, *Plany Stanisława Staszica w zakresie zagospodarowania doliny rzeki Kamiennej*;

J. Jasiuk, *Muzea techniki na terenie Zagłębia Staropolskiego*;

S. Miczalski, *Bobrza — początki wielkopiecownictwa na ziemiach polskich*;

Z. Rubinowski, *Staszycowska koncepcja rozwoju świętokrzyskiego górnictwa kruszcowego w świetle współczesnych badań geologicznych*;

Z. Wójcik, *Stanisław Staszic o budowie geologicznej i surowcach mineralnych regionu świętokrzyskiego*;

W. Kalinowski, *Udział Stanisława Staszica w procesach planowania przestrzennego w Królestwie Polskim*.

Punktem kulminacyjnym sesji było odsłonięcie brązowej tablicy w Bobrzy; tablica została wmurowana w dawny mur oporowy zakładów z inicjatywy Komisji Historii i Ochrony Zabytków Hutnictwa Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Hutniczego w Polsce oraz TPGHiPS. Napis na tablicy brzmi: „Ten mur i pobliskie ruiny stanowią fragmenty wielkiej huty żelaza, której budowę rozpoczęto w 1825 r. Zmiana warunków politycznych i gospodarczych po upadku powstania listopadowego uniemożliwiła zakończenie tej inwestycji. Zachowane budowle są zabytkami polskiej sztuki inżynierskiej”. Dobrze byłoby, gdyby podobne tablice pojawiły się na innych zabytkach Zagłębia Staropolskiego, i aby te obiekty zostały objęte konserwacją oraz odpowiednim zagospodarowaniem turystycznym.

Wojciech Kalinowski

UCHWAŁA RADY MINISTRÓW W SPRAWIE ZABYTKÓW TECHNIKI

W dniu 20.VIII.1976 r. zatwierdzony został projekt Uchwały Rady Ministrów w sprawie dalszego rozwoju i doskonalenia działalności Naczelnej Organizacji Technicznej i zrzeszonych w niej stowarzyszeń naukowo-technicznych. Paragraf 11 tej Uchwały dotyczy ochrony zabytków techniki i rozwoju muzealnictwa technicznego, którego główną placówką jest Muzeum Techniki NOT w Warszawie. W ust. 1, pkt 2, Uchwała zaleca wszechstronny rozwój tej placówki m.in. w zakresie propagowania tradycji i osiągnięć techniki oraz

gromadzenia i zabezpieczenia szczególnie cennych zabytków. Uchwała poleca (ust. 2, pkt 1), aby ministrowie (kierownicy urzędów centralnych) zapewnił pomoc w prowadzeniu i rozwijaniu właściwych branżowo działów Muzeum Techniki NOT i aby minister kultury i sztuki w porozumieniu z ministrem nauki, szkolnictwa wyższego i techniki oraz z NOT utworzył ośrodek służący szkoleniu kadry dla muzealnictwa technicznego i ochrony zabytków techniki (ust. 2, pkt 2). Ci sami ministrowie, NOT oraz Polska Akademia Nauk mają zapew-

nić ochronę tych zabytków na terenie kraju (ust. 3), a kierownicy zainteresowanych resortów, działając w porozumieniu z ministrem kultury i sztuki oraz NOT, mają zobowiązać wielkie zakłady przemysłowe do roztaczania opieki i rozwijania innych form mecenatu nad zabytkami techniki. Mają również zapewnić na ten cel odpowiednie środki (ust. 4)¹.

¹ Uchwała nr 180 Rady Ministrów opublikowana została w Monitorze Polskim nr 36, poz. 159

OCHRONA BUDOWNICTWA PRZEMYSŁOWEGO — KONFERENCJA W LE CREUSOT (FRANCJA)

Z inicjatywy Écomusée de la Communauté Urbaine Le Creusot — Montcenaule-Mines, przy współudziale ICOM i ICOMOS odbyła się w dniach 21—22. IX. 1976 r. konferencja w Le Creusot, poświęcona sprawom badań, ochrony i konserwacji budownictwa przemysłowego. Prócz licznych specjalistów francuskich udział w konferencji wzięli przedstawiciele: Belgii, Czechosłowacji, Holandii, Indii, Kanady, RFN, Polski (prof. dr W. Kalinowski, doc. dr P. Smolarek, mgr K. Skalski), USA, Szwecji, Węgier i Wielkiej Brytanii.

W pierwszym dniu obrad na otwartej sesji plenarnej, po przywitaniu uczestników przez mera Le Creusot p. J.Ch. Comber, dyrektora Écomusée p. M. Evard, przedstawicieli ICOM (p. G.H. Rivière) i ICOMOS (p. P. Rodgers), referaty wygłosili: R.A. Buchanan, dyrektor Ośrodka Studiów Historii Techniki Uniwersytetu w Bath (*Zjawiska przemysłowe społeczeństw przedprzemysłowych*), F. Braudel, profesor Collège de France w Paryżu (*Spółczesność przemysłowa na drodze rozwoju ekonomicznego*) oraz G.H. Rivière, stały doradca ICOM (*Formy spuścizny przemysłowej*).

W dalszym ciągu obrady toczyły się w trzech grupach tematycznych:

1. *Badania naukowe i spuścizna historyczna* (raporty przedstawili: J. Kuba z Czechosłowacji, T.A. Sande ze Stanów Zjednoczonych oraz W. Kalinowski z Polski);

2. *Konserwacja osiedli przemysłowych, budynków i maszyn* (raporty przedstawili: M. Nisser ze Szwecji, F.R. du Vivier z Belgii oraz R. White z Wielkiej Brytanii);

3. *Prezentacja i animacja przemysłowych osiedli i budynków* (raporty wygłosili: N. Cossons z Wielkiej Brytanii, W. Kroker z RFN oraz W. Heacock ze Stanów Zjednoczonych).

Obrady odbywały się w Écomusée, mieszczącym się w pałacu La Verrerie z drugiej połowy XVIII w., w którym w latach 1786—1837 znajdowała się wielka manufaktura kryształów a następnie był siedzibą rodziny Schneider, założycieli wielkich zakładów metalowych w Le Creusot. Muzeum to poświęcone jest historii rozwoju społecznego, gospodarczego, przestrzennego i przemysłowego zespołu osiedleńczego Le Creusot — Montcenaule-Mines.

Organizatorzy konferencji umożliwili uczestnikom zapoznanie się z wielkimi zabytkami na terenie Le Creusot (kolonia górnicza z początku XIX w., budynki przemysłowe zakładów f-my Schneider z połowy XIX w.), Montcenis i innych sąsiednich miejscowościach (kanał komunikacyjny ze schyłku XVIII w.).

Dzięki inicjatywie mgra arch. K. Skalskiego, pracownika naukowego Instytutu Środowiska (Institut de l'Environnement) w Paryżu, grupa polska przekazała wszystkim uczestnikom konferencji sześciostronnicową drukowaną informację o pracach nad historią i ochroną budownictwa przemysłowego w Polsce (z ilustracjami), wydaną po francusku jako załącznik do nr 16 „Biuletynu Informacyjnego” Instytutu Kształtowania Środowiska.

Konferencja była okazją do konfrontacji prac prowadzonych nad ochroną zabytkowego budownictwa przemysłowego w różnych krajach oraz — co należy szczególnie podkreślić — zaakcentowała aktywny udział ICOM i ICOMOS w pracach nad ochroną zabytków przemysłu i techniki.

Wojciech Kalinowski